

**Arjan Postma**

**met medewerking van  
Koen van Santvoord**

# **BUITEN!**



ISBN 978-90-225-7034-0  
ISBN 978-94-6023-980-1 (e-boek)  
NUR 410

Omslagontwerp: Bart van den Tooren|BVDT  
Omslagfoto: Thijs Bartels, [www.meneerbartels.nl](http://www.meneerbartels.nl)  
Illustraties: Jacqueline ter Velde  
Zetwerk: Zeno Carpentier Alting

© 2014 Arjan Postma, Koen van Santvoord en Meulenhoff Boekeryj bv,  
Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van  
druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaan-  
de schriftelijke toestemming van de uitgever.

# Voorwoord

De natuur zit vol verhalen. Ik ben al tien jaar boswachter en nog steeds weet de natuur mij te verrassen, elke dag opnieuw. De duizendste grutto die ik zag, was misschien nog wel mooier dan de eerste. Je ziet steeds weer wat nieuws, hoe veel je ook weet. Je bent nooit uitgekeken.

De afgelopen jaren heb ik veel verhalen over de natuur verzameld. Door te praten met boeren, biologen en natuurbeheerders. Door het lezen van boeken en wetenschappelijke publicaties. En vooral ook door dagelijks buiten te zijn en het gedrag van dieren te observeren. De zingende rugstreeppadden in de polder, de verborgen onderwaterwereld in onze slotjes, de weidevogels met hun aanstekelijke levenslust. Hoe vaker ik het zie, hoe enthousiaster ik word. De natuur is ook rauw en onverbidlijk. Zo zit je te genieten van een paar jonge vogeltjes en zo pikt een reiger er eentje weg. Ook dat boeit me.

Ik word ontzettend blij van de rijke wereld om ons heen. Of ik nou een excursie leid in de polder, een reportage maak voor RTV Noord-Holland of te gast ben in een tv-programma: mijn enthousiasme voor de natuur wil ik met iedereen delen. Vandaar ook dit boek. Want voor mooie natuur hoef je echt niet naar Afrika. De natuur is veel dichterbij dan we denken. In de achtertuin, in het bos, in het slotje om de hoek; dáár gebeurt het allemaal.

Kijken naar de natuur is als kijken naar een sportwedstrijd. Pas als je weet waar je op moet letten, wordt het spannend. Ik hoop dat u door het lezen van dit boek anders gaat kijken en dingen ziet die u vroeger niet zag. En dat u net zo verrast wordt als ik elke dag.

# Haas

**D**e haas – of eigenlijk *het* haas zoals een boswachter zegt – is het allerstoerste beest van de polder. Als het een mens was, dan zat hij onder de tattoos en reed hij op een motor, want zo'n levensstijl heeft-ie. Hazen zijn nomaden. Ze zijn gemaakt voor het gure, koude rotweer in de polder.

Het begint er al mee dat een haas geen hol heeft. Dat kan ook niet, want als je in de polder een hol graaft, zit je zo onder water en verdrink je. Daarom kom je in de polder ook nooit konijnen tegen. Een haas maakt een 'leger'. Dat klinkt mooi, maar het is niet meer dan een pol gras waar hij achter zit. Iedere paar uur zit hij weer ergens anders en maakt hij een nieuw leger. Soms zoekt hij wat beschutting in een rietkraag, maar meer bescherming heeft hij niet. En als het regent wordt hij drijfnat. Zijn vacht is niet waterdicht.

Als een haas bij een sloot komt, springt hij eroverheen. En als die sloot te breed is, zwemt hij gewoon naar de overkant. Echt, ze kunnen zwemmen als ratten. Dat doen ze ook midden in de winter als het ijskoud is. Daarna moeten ze maar weer warm en droog zien te worden. Wat helpt is dat een haas een geweldige verbrandingsmotor heeft, en dat kun je zien ook. Als een haas uit de sloot springt, zie je de stoom haast uit z'n oren komen.

Ook jonge haasjes zijn bikkels. Hazen krijgen meestal drie worpen per jaar. De eerste jongen worden eind februari al geboren, de laatste in november. Die haasjes, zo'n twee tot vijf per worp, worden gewoon in het gras geboren. Meteen na de geboorte laat moeder haar jongen alleen achter en trekt eropuit. Ondertussen liggen die jonge haasjes allemaal onder hun

eigen polletje en bewegen zich niet. Eens per etmaal komt moeder langs en dan drinken ze wat melk. Moeder likt nog even de plekken schoon waar de jongen hebben geplast en weg is ze weer. De haasjes hebben geen geur, ze ruiken nergens naar. Daarom vinden roofdieren hen niet.

Dat gaat een dag of tien tot veertien zo door en dan zegt die moeder: jullie redden het verder zelf wel, de mazzel! Dat is nogal wat, dat moeder die kleintjes aan hun lot overlaat. Want de halve dierenwereld lust wel een klein haasje: roofvogels, hermelijnen, vossen, die zijn er allemaal dol op.

De enige bescherming die een haas heeft, is dat hij hard kan rennen. En dat kunnen ze verschrikkelijk goed, wel zestig kilometer per uur. Ze hebben trouwens nóg een truc: ze kunnen in volle vaart een hoek maken van negentig graden. Daarom krijgt een jachthond een haas nooit te pakken, behalve als hij hulp heeft van andere honden.

Hazen hebben een hele ruige paarperiode. Die loopt bijna het hele jaar door, maar in het voorjaar kun je dat het beste zien. Vlak voordat het vrouwtje, de moerhaas, vruchtbaar wordt, begint ze te geuren. De jonge mannetjes komen daar massaal op af. In gebieden met veel hazen verzamelt zich zomaar een groep van tien, vijftien hazen. Dan zie je dus één vrouwtje met alleen maar opdringerige pubers eromheen. Dat vrouwtje is nog niet vruchtbaar en heeft geen behoefte aan die mannetjes. Als die binkies te vrijpostig worden, krijgen ze gewoon een mep. Oprotten!

Verder gebeurt er niet zo veel, ze staan daar maar wat. Het voordeel is dat die mannetjes de omgeving in de gaten houden en dat het vrouwtje zich ondertussen kan volvreten en kan opvetten. Na een paar dagen wordt ze vruchtbaar. Haar geur wordt sterker, nu gaat ze écht stinken. Oudere mannetjes herkennen die geur. Die denken: ze is er klaar voor, nu ben ik aan

de beurt. Zodra er een volwassen mannetje komt, druipen de jonkies af.

Dan zie je dus geen vijftien hazen meer, maar nog maar twee. De gezapigheid is dan gelijk weg. Het vrouwtje rent weg en het mannetje gaat erachteraan. Ze springen over de sloot, rennen onder een hek door, zwemmen door de greppel. Ze gieren met z'n tweeën door de polder en dat gaat echt met een noodvaart. Als het mannetje het niet kan bijbenen, valt hij af. Het is toch een soort selectieprocedure. Na een dag of zo heeft het vrouwtje het helemaal gehad. Ze gaat zitten en begint haar achtervolger om zijn oren te meppen. Het mannetje weert een beetje af, maar slaat niet voluit terug, want dan moet ze hem niet meer. Als het mannetje dat allemaal verdraagt, dan denkt het vrouwtje uiteindelijk: dit is een echte vent, nou mag hij mee.

Vaak zie je oude hazenmannetjes met 'oorlogswonden': een gat in hun wang, hun neus eraf of zelfs een oog eruit gekrabd. Dat komt allemaal door het paringsgevecht. Hazen hebben scherpe nagels.

We hebben het altijd over een 'angsthaas' en 'het hazenpad kiezen', maar een haas is precies het tegenovergestelde. Een haas zit altijd buiten in de regen en de kou, wordt als kind aan zijn lot overgelaten en wordt ook nog eens mishandeld door zijn vrouw. Als je dat allemaal bij elkaar optelt, is er geen ruiger beest dan de haas.

# Zeehond

**H**et grootste roofdier van Nederland leeft niet op het land, maar in het water. Het is de grijze zeehond, een joekel van een beest. Een mannetje kan zomaar drie meter lang worden en driehonderd kilo zwaar. Vrouwtjes zijn een stuk kleiner, maar wegen nog steeds zo'n tweehonderd kilo. Ook aan de kleur kun je zien of het een mannetje of een vrouwtje is. Mannetjes zijn over het algemeen donkergrijs met lichtere vlekken, terwijl vrouwtjes vaak lichtgrijs zijn met donkere vlekken. Ook heeft een mannetje een paar rimpels rond zijn nek.

De grijze zeehond is eigenlijk een beetje een nieuwkomer. Hij leefde oorspronkelijk vooral in de landen rond de noordelijke Atlantische Oceaan, zoals Groenland, IJsland, Groot-Brittannië en Noorwegen, maar sinds de jaren tachtig komt hij ook voor in de Waddenzee. Hij redt zich daar prima. Ongeveer duizend zijn er nu, en vooral bij Texel, Vlieland en Terschelling zie je ze bij eb op een zandbank liggen. Ze doen niet veel, ze liggen maar wat. Af en toe rollen ze even om, maar dat is dan ook alles. Wel zijn ze heel nieuwsgierig. Wij kijken naar hen, maar zij gluren met die grote ogen ook naar ons. Als ik naar de zeehonden zit te turen, vraag ik me weleens af: wie observeert nou eigenlijk wie?

De gewone zeehond, die officieel ook 'gewone zeehond' heet, is een stuk kleiner dan de grijze zeehond en komt in de hele Waddenzee voor. Soms zie je ze ook in de haven van Oudeschild op Texel en tegenwoordig komen ze ook weer voor in Zeeland. Eind 2012 dook er voor het eerst in tien jaar zelfs weer een op in de Biesbosch. Het is goed om te zien hoe ze al die plekken waar ze ooit voorkwamen weer koloniseren.

Een zeehond leeft met het getij. Op het wad is het zes uur op, zes uur af. Als het eb is, rusten ze op een zandbank, bij vloed komen ze in actie. Dan duiken ze het water in en gaan ze op jacht. Zeehonden hebben per dag vier tot vijf kilo voedsel nodig. Ze leven hoofdzakelijk van vis, zoals kabeljauw, haring en platvis. Ze kunnen goed ruiken, maar ze jagen vooral met hun snorharen. Wat dat betreft hadden ze beter ‘zeekat’ kunnen heten. Bij het vangen van platvissen komen die snorharen het meest van pas. Een platvis ligt vaak onder het zand en vertrouwt op zijn schutkleur. Bij een zeehond heeft hij daar weinig aan, want die zoekt niet met zijn ogen, maar met zijn voelsprietten. De vis schrikt van de snorharen, komt omhoog en de zeehond hapt toe.

De zeehond is een van de weinige grote wilde dieren die we nog hebben in Nederland, dus we moeten daar zuinig op zijn. De zeehond staat bovenaan de voedselketen, het is een zogenaamde toppredator. Het klinkt misschien tegenstrijdig, maar juist dat soort dieren zijn het kwetsbaarst. In de top van de piramide is het aantal individuen het kleinst. Onderaan in de piramide heb je miljoenen beestjes; als er daar een paar van doodgaan, is dat voor het ecosysteem geen ramp. Maar als er van de duizend grijze zeehonden honderd doodgaan door een virusinfectie, ben je zomaar tien procent van je populatie kwijt.

Vooraf in de jaren zeventig had de zeehond het lastig vanwege de enorme milieuvervuiling, bijvoorbeeld door de vele fosfaten die via de Rijn en de Noordzee in de Waddenzee belandden. Al die gifstoffen hoopten zich op in de roofdieren, de zeehond in dit geval. Daar wordt de soort zwakker van en dat is waarschijnlijk de reden waarom nog steeds eens in de zoveel tijd een virusinfectie de kop opsteekt. In 1988 ging de helft van de populatie gewone zeehonden in de Waddenzee dood door



een virus en in 2002 gebeurde dat opnieuw. Daar staat tegenover dat de dieren die dat virus wel overleven er sterker uit komen.

De afgelopen decennia is ongelooflijk goed werk verricht met het herstellen van de zeehondenstand. We kennen allemaal de zeehondencrèche in Pieterburen en Ecomare op Texel. Maar wat mij betreft mogen ze stoppen met hun werk. In Nederland heeft de zeehond een veilig leventje. Hij heeft geen natuurlijke vijanden. De milieuvervuiling neemt al jaren af, dus ook daar heeft hij steeds minder last van. De afgelopen jaren hebben we gezien dat de zeehond zich prima redt en dan moet je de soort verder ook met rust laten. Die crèches redden nog steeds verzwakte zeehondjes, maar eigenlijk moet je die niet meer willen redden. Als je de zwakke broeders oplapt en weer terugzet, verzwak je de soort. Uiteindelijk worden de zeehonden daar zelf het slachtoffer van. Als je ze te veel beschermt, worden ze minder sterk en krijgen ze bij de volgende virusinfectie veel hardere klappen.

De zeehond hoort in de Waddenzee, hij is deel van het ecosysteem. Natuurlijk, als de stand ineens hard terugloopt, grijp je in. Maar waarom toch die behoefte om eindeloos te blijven dokteren? Zeehonden hebben duizenden jaren prima zonder onze hulp gekund. Het is toch juist mooi om als natuurbeschermer een stapje terug te zetten en de natuur haar werk te laten doen?

# Onder water

**N**ederland is een cultuurland. We grijpen voortdurend op de natuur in en over elke vierkante meter is nagedacht. Onder water doen we nauwelijks iets. We vangen wat vis en we baggeren hier en daar, maar dat is het dan ook. In vergelijking met wat we op het land doen, stelt het eigenlijk niets voor. Maar indirect beïnvloeden we de onderwaterwereld wel degelijk.

In de tweede helft van de vorige eeuw is er een kanaal gegraven tussen de Rijn en de Donau; in 1992 was de verbinding een feit. Tot die tijd waren de Donau en de Rijn twee totaal gescheiden rivieren en zwommen er in de Donau heel andere vissen dan in de Rijn. Maar sinds de opening van het kanaal zwemmen de Donauvissen de Rijn in en trekken ze ook richting Nederland. Zo hebben we er vier soorten grondels bij gekregen, waaronder de marmergrondel en de zwartbekgrondel. In de grote rivieren zijn die nu zo dominant dat sportvissers ze bij bosjes naar boven halen. Onze snoekbaars heeft er zijn menu op aangepast. Die at vroeger vooral alvers en voorns, maar in de grote rivieren leeft hij nu grotendeels van grondels.

Er zijn ook heel wat schelpdieren bij gekomen door dat kanaal, zoals de driehoeksmossel en het korfmosseltje. Doordat die mossels hierheen kwamen, kwamen er in de winter ook meer kuifeenden en tafeleenden deze kant op, omdat zij schelpdieren eten. Zo is alles met elkaar verweven.

Ook de meerval is massaal deze kant op gekomen. Nederland was de enige plek in West-Europa waar al meervallen voorkwamen, buiten de Donau. Ze zaten in de Haarlemmermeer; waarschijnlijk waren ze in vroegere tijden ooit door een hoge heer meegenomen vanuit het buitenland en dicht bij

huis uitgezet. Ze verspreidden zich aanvankelijk niet verder, maar sinds het Rijn-Donaukanaal komt de meerval op heel veel plaatsen in Nederland voor. Van oudsher was de snoek de grootste roofvis van Nederland, maar die plek heeft de meerval inmiddels overgenomen. Naast meervallen zwemmen hier nu ook volop Donauvissen als de blauwneus en de roofblei.

Er verandert dus van alles onder water. Dat komt niet alleen door dat kanaal, maar bijvoorbeeld ook door ballastwater van vrachtschepen. Als schepen met weinig of geen lading uitvaren, zuigen ze voor vertrek het schip vol water om de stabiliteit te vergroten. Als ze in de volgende haven gaan laden, pompen ze dat water weer weg. Zo worden dieren en planten de hele wereld over getransporteerd.

Ook op minder fraaie wijze beïnvloedt de mens de waterwereld. Dat hebben we tientallen jaren geleden wel gemerkt. Tot midden jaren tachtig hebben we het water ongelooflijk bemest door open riolen en septic tanks in het oppervlaktewater te lozen, door fosfaten in wasmiddelen en door mest van de landbouw. Dat leidde ertoe dat het water zó overbemest raakte, dat er een wildgroei ontstond van drijvende algjes. Het water werd een soort dikke erwtensoep, waardoor er geen licht meer op de bodem kwam. Waterplanten redden het dan niet, terwijl die nodig zijn voor de voortplanting van bijvoorbeeld snoeken. De snoek, een belangrijke roofvis, kan niet goed paaien zonder waterplanten en kleine snoeken kunnen zich niet goed verbergen voor hun vijanden. De snoek verdween grotendeels uit de Nederlandse wateren en daar hadden witvissen als brasems en karpers voordeel van. Ze hadden geen natuurlijke vijand meer en hadden in het voedselrijke water volop te eten. De witvisstand explodeerde.

Met name de brasem was niet geliefd in die tijd. Hij woelt

de bodem om, waardoor er nóg meer meststoffen vrijkomen. Daarnaast eet hij watervlooien, en die leven nou juist van die drijvende algjes. De brasem werd verantwoordelijk gehouden voor de vertroebeling van het water en werd massaal weggevangen. Het hielp alleen niet, want binnen de kortste keren kwam hij weer terug. Zo werkt het altijd in de natuur: als de omstandigheden precies goed zijn voor een dier of plant, blijft hij terugkomen.

De omslag kwam toen de fosfaten uit de wasmiddelen verdwenen. Langzaam werd het water beter van kwaliteit. De waterplanten kwamen terug, de snoek krabbelde weer op en in plaats van een paar dominante vissoorten werd de variëteit aan vissen veel groter. Langzaamaan normaliseerde de stand van de witvissen zich. Vroeger zag je scholen van wel honderd brasems, nu nog maar van twintig. Maar ze zijn wel een stuk groter en gezonder dan voorheen.

Als je een stuk grond heel intensief bemest, krijg je vooral veel brandnetels, verder groeit er niet zo veel. Maar als de grond schraal is, krijgen dominante soorten geen kans en zie je allerhande bloemetjes omhoogkomen. Onder water werkt het niet anders.

Er verandert zo veel onder water. En zonder al te veel ingrijpen weet de natuur zich steeds weer aan te passen en het evenwicht te herstellen. Fascinerend vind ik dat.